

พัฒนาการจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทย

VOLUNTEER SPIRIT DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THAILAND

วรารณ เหลืองวิลัย¹ ศิริพันธ์รัตน์ กาญจนกฤษ² และปิ่นกนก วงศ์ปิ่นเพชร³

Waraporn Lueangvilai¹ Sirinrat Kanchanakunara,² and Pinkanok Wongpindech³

^{1,2}คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³คณะศิลปศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ

^{1,2}Faculty of Social Administration, Thammasat University

³Faculty of Applied Arts, King Mongkut's University of Technology North Bangkok

Received: March 12, 2020 / Revised: May 29, 2020 / Accepted: July 8, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอพัฒนาการจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทย ในช่วงพัฒนาการของจิตอาสาสมัยใหม่ที่เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2436 - ปัจจุบัน เพื่อทำความเข้าใจและสะท้อนให้เห็นถึงฐานคิดการกำเนิดจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทย และนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายในการพัฒนา จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า จิตอาสาและฐานคิดการกำเนิดตามบริบทของประเทศไทยมีความเชื่อมโยงกับ 1) แนวคิดทุนทางสังคม สอดคล้องกับองค์ประกอบด้านทุนมนุษย์ ทุนทางสถาบัน โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนา 2) การแบ่งช่วงยุค (Generation) ส่งผลให้พฤติกรรมการแสดงออกถึงจิตอาสามีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงยุค 3) ภาวะการณ์ต่างๆ ทำให้ผู้มีจิตอาสาปรับเปลี่ยนทัศนคติด้วยตนเองอย่างอิสระ อาสาช่วยเหลือตนเองมาเป็นผู้กระทำการ (Agency) โดยใช้ความสามารถตนเองในการช่วยเหลือ พัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Movement) เป็นพลังแนวราบนำไปสู่การเกิดเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม เช่น อาสาช่วยเหลือในสถานการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ฯลฯ ส่วนข้อเสนอเชิงนโยบาย ภาครัฐควรมีการส่งเสริมในมิติการสร้างเสริมความเข้มแข็งด้านทุนมนุษย์ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมการเสริมทักษะ (Skill) ในด้านการปฏิบัติการ (Operation) และการบริหารจัดการ (Management) ทั้งในรูปแบบ “ก่อน-ขณะ-หลัง” เกิดเหตุ

คำสำคัญ: พัฒนาการ จิตอาสา บริบทของประเทศไทย ทุนทางสังคม

Abstract

This article aims to present the volunteer spirit development in the context of Thailand during the development of modern volunteerism that has played a role in social change from 1893 - present in order to understand and reflect the foundation of volunteering in the context of Thailand and lead to policy recommendations for development. From this study, it was found that the volunteer spirit and the origin of the context in Thailand were connected

with (1) the concept of social capital which was in accordance with the components of human capital, institutional capital, especially the monarchy institution and the religious institution; (2) the division of generation periods resulting in the expression behaviors of volunteer spirit being different in each period; and (3) various situations causing the volunteer spirit persons to adjust their decisions independently. Volunteers bring oneself to be an agency by using their own ability to help, develop or change to social movement as a horizontal force leading to the benefits of others and society such as volunteering to help in disaster situations, such as natural disasters, etc. As for policy recommendations, the government should support the dimension of strengthening human capital in order to prepare the readiness by enhancement of operational skills and management skills in the form of “before - while - after” the incident.

Keywords: Development, Volunteer Spirit, Context of Thailand, Social Capital

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยอยู่ในช่วงของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) และกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) ที่มีการเปลี่ยนทิศทางโครงสร้างของประเทศไทยก้าวเป็นประเทศไทย 4.0 ภายใต้วิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งมีสาระสำคัญในการพัฒนาประเทศ ทั้งมิติเศรษฐกิจ มิติการเมือง และมิติสังคม โดยให้ความสำคัญต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ซึ่งเป็นปฐมบทในด้านการพัฒนาเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของทุนมนุษย์ให้ “เติบโตอย่างมีคุณภาพ มีค่านิยมตามบรรทัดฐานที่ดีทางสังคม เป็นคนดี มีสุขภาวะที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย และมีจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมส่วนรวม” ตามทักษะที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ 21 (21st Century Skills) ด้านการใช้ชีวิตและทักษะด้านการปฏิบัติงาน และให้ความสำคัญกับจิตอาสา คุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต การมีระเบียบวินัย สร้างคนเก่งและคนดีสู่สังคม (Office of the National Economic and Social Development Board, 2017)

จิตอาสาเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ ในเรื่องอาสาสมัคร โดยนำคำนี้มาใช้คู่กับคำว่าจิตอาสา แต่จะเป็นในลักษณะของงานที่เกิดจากผู้มีจิตอาสา ซึ่งอาสาที่จะทำสาธารณประโยชน์ตามความสามารถของตนเอง ด้วยความเต็มใจและความอิสระ โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน (Yodpetch, 1991; Volunteer Spirit Network, 2016) ซึ่งสะท้อนได้จากคำกล่าวของบัน คีมูน เลขาธิการสหประชาชาติ (UN Secretary - General Ban Ki Moon) ได้กล่าวไว้ในงาน International Volunteer Day (5 December 2015) “การเป็นอาสาสมัครส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ดึงพลังจากความสนใจของเรา และเชื่อมโยงเรากับผู้ที่ต้องการเรามากที่สุด อาสาสมัครเป็นปรากฏการณ์ระดับโลกที่อยู่เหนือขอบเขตศาสนา และการแบ่งแยกทางวัฒนธรรม อาสาสมัครรวบรวมค่านิยมพื้นฐานของความมุ่งมั่น การพสานกัน การมีส่วนร่วมของพลเมือง และความสมานฉันท์ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นอีกโอกาสหนึ่ง สำหรับบุคคลทั่วไปแสดงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันผ่านการเป็นอาสาสมัคร เราทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการตระหนักถึงวิสัยทัศน์ของวาระปี ค.ศ. 2030 ในการยุติความยากจน” (UN VOLUNTEERS, 2018)

คำกล่าวนี้นี้มีความสอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช “อาสาสมัครจะต้องระลึกอยู่เสมอว่า ศรัทธาในการอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นนั้น เกิดขึ้นด้วยตัวเองมีความรู้สึกเห็นชอบในงานอาสาสมัครมีศรัทธาที่จะทำงานมีเวลาที่จะปฏิบัติงานและพร้อมที่จะเป็นอาสาสมัคร” (Volunteer for Dad, 2016) จากทั้งสองคำกล่าวนี้นี้สะท้อนถึงการในความสัมพันธ์กับจิตอาสาในบทบาทการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนา ทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างความเป็นเจ้าของและสื่อกลางในการให้ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงการทำงานเชิงพื้นที่กับผู้ที่ต้องการสนับสนุน ส่วนบริบทของประเทศไทย ปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐ ข้าราชการรับให้ความสำคัญของจิตอาสาทั้งในบริบทสากล และการพัฒนาในระดับประเทศ ดังเช่น พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทาน “จิตอาสาพระราชทาน 904 วปร.” เพื่อให้พสกนิกรชาวไทยผู้มีจิตอาสาได้ร่วมกันทำความดี เสียสละตนเอง เพื่อสร้างสาธารณประโยชน์ (Royal Office, 2019) ซึ่งเป็นผลให้หน่วยงานภาครัฐขยายผลและผลักดันให้การสนับสนุนในการสานต่อ นำไปสู่การจัดทำเป็นนโยบายของแต่ละกระทรวงต่อไป

ดังนั้นเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของจิตอาสาสมัยใหม่ที่เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2436 - ปัจจุบัน รวมถึงการสะท้อนให้เห็นถึงฐานการก่อกำเนิดจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทยที่พบว่า โดยมากนั้นจะมีฐานมาจากความจำเป็นเร่งด่วนในการเข้ามีส่วนร่วมในการบรรเทาหรือช่วยเหลือผู้ที่ประสบเหตุหรืออุบัติเหตุ เช่น อุบัติภัยครั้งใหญ่หลวง ได้แก่ ภัยพิบัติสึนามิก่อให้การหลังไถ่และรวมตัวของจิตอาสาเข้าช่วยเหลือผู้ประสบภัยในพื้นที่อย่างเป็นวงกว้าง จากนั้นจึงนำเข้าสู่การทำความเข้าใจกับความหมายของจิตอาสา และการฉายภาพของพัฒนาการของจิตอาสาตามบริบท

ของประเทศไทยที่เชื่อมโยงกับแนวคิดทุนทางสังคม ดังนี้

ความหมายของจิตอาสา

จากการค้นข้อมูลความหมายของคำว่า “จิตอาสา (Volunteer Spirit)” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 พบว่า ไม่มีการระบุหรือแสดงความหมายไว้ และเพื่อให้ได้ความหมายของจิตอาสา จึงทำการค้นข้อมูลแบบแยกคำ พบว่า “จิต” หมายถึง “ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิด และนึก” “อาสา” หมายถึง “เสนอตัวเข้ารับทำ ความหวัง ความต้องการ ความอยาก มีลูกคำ คือ อาสาสมัคร หมายถึง 1) ว. ที่เสนอตัวเข้าทำงานด้วยความสมัครใจ เช่น ทหารอาสาสมัคร 2) น. บุคคลที่เสนอตัวเข้าทำงานด้วยความสมัครใจ เช่น เขาเป็นอาสาสมัคร” (The Royal Institute Dictionary, 2011)

สอดคล้องกับการให้ความหมายของนักวิชาการจิตอาสา หมายถึง จิตที่เอื้อเพื่อพ่อแม่ เมตตา กรุณา ไม่นิ่งเฉย เมื่อประสบพบปัญหาหรือผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ พร้อมอาสา เสียสละทั้งเวลา กำลังกาย กำลังสติปัญญา ช่วยเหลือบรรเทาให้ลดทอนความทุกข์ลง เกิดประโยชน์สุขทั้งต่อเพื่อนมนุษย์และสังคม (Wisalo, 1970; Wasi, 2002; Champathes-Rodsutti, 2007) ดังนั้นจึงเรียบเรียงความหมายของ “จิตอาสา หมายถึง การมีจิตรู้คิด เมตตา กรุณา สำนึกยึดมั่นในคุณธรรม และจริยธรรม มีความต้องการเสนอตนเองหรืออาสาเข้าช่วยในส่วนที่ตนสามารถทำหรือช่วยเหลือได้ ด้วยความสมัครใจและเต็มใจ เพื่อให้ความช่วยเหลือและเกิดประโยชน์ต่อบุคคลอื่นหรือสังคม”

พัฒนาการของจิตอาสาของประเทศไทย

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมพัฒนาการของจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทย พบความเชื่อมโยงกับแนวคิดทุนทางสังคม และการเริ่มต้นกระแส “จิตอาสา” ดังนี้

จิตอาสากับความเชื่อมโยงแนวคิดทุนทางสังคม

จิตอาสาเกิดขึ้นมาติดตัวกับวิถีความเป็นไทย

ความเชื่อและหลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชนชาวไทย เช่น พรหมวิหาร 4 การช่วยเหลือเกื้อกูล ความมีน้ำใจ การแบ่งปัน การทำบุญ ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งการนำคุณค่าเหล่านี้ไปพิจารณากับความหมายของจิตอาสา หรืองานที่เกิดจากผู้มีจิตอาสา มีฐานคติที่มาจากความเชื่อเรื่องจิตสำนึกการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นหรือหลุดจากความทุกข์ที่เผชิญ ตามกำลังหรือความสามารถที่ตนมีอยู่โดยไม่หวังผลตอบแทน (Yodpetch, 1991)

การเชื่อมโยงกับแนวคิดทุนทางสังคมจะสอดคล้องกับทั้งในมิติขององค์ประกอบ และมิติปฏิสัมพันธ์ โดยมีองค์ประกอบทุนทางสังคมตามเอกสารเผยแพร่ “ทุนทางสังคม ฉบับประชาชน” ประกอบไปด้วยทุน 3 รูปแบบ คือ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน และทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม (Office of Social Development and Quality of Life, 2005) ดังตัวอย่างของทุนมนุษย์ และทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม สะท้อนได้จากสายสัมพันธ์ฉันญาติของคนในชุมชน ความผูกพัน ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ มีน้ำใจของชาวบ้านนำองค์ความรู้ที่มีมาช่วยกันลงแขกทำนา สืบสานเป็นวัฒนธรรมที่ดีในพื้นที่รวมถึงทุนทางสถาบัน เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนหรือชุมชน คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ หรือวัดเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้าน ซึ่งจิตอาสาถือว่าเป็นทุนทางสังคมเดิมที่มีการฝังรากอยู่ในวิถีความเป็นไทย จะแตกต่างกันตรงการขนานนาม จึงเป็น “วาทกรรม” การขนานนามตามจุดประสงค์ในเชิงพัฒนา เช่น อาสาสมัคร จิตสำนึกต่อส่วนรวม จิตสาธารณะ ฯลฯ (Rattanamuk, 2011)

ส่วนมิติปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ประกอบไปด้วย 2 ลักษณะ ได้แก่ ในแนวดิ่ง (vertical) เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลหรือชุมชนต่อระดับสถาบัน เช่น หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ฯลฯ ซึ่งการพัฒนาทุนทางสังคมในระดับนี้นำไปสู่การสร้าง

สัมพันธ์กันผ่านการมีส่วนร่วมระหว่างกัน และเป็นในลักษณะที่เป็นทางการ (Linking) ได้แก่ เครือข่ายจิตอาสา ส่วนแนวนราบ (Horizontal) เป็นความสัมพันธ์กันในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน พัฒนนำไปสู่การสร้างทุนทางสังคมผ่านเครือข่ายอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Bonding & Bridging) ได้แก่ การรวมตัวกันของจิตอาสาในชุมชนของตนและแผ่ขยายกิจกรรมไปสู่ชุมชนรอบข้าง (Putnam, 2000)

กระแสเริ่มต้นของคำว่า “จิตอาสา (Volunteer Spirit)” ในบริบทของประเทศไทย

ปรากฏการณ์ที่มีผลสืบเนื่องและเป็นจุดเริ่มต้นกระแสการใช้คำว่า “จิตอาสา” ที่แพร่หลายคือภัยพิบัติสึนามิเกิดขึ้นในวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2547 ที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวระดับรุนแรง โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตรา ในประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งส่งผลกระทบกับภาคใต้ของประเทศไทย มีจังหวัดที่ได้รับผลกระทบอย่างมาก ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต พังงา ระนอง กระบี่ ตรัง และสตูล ส่งผลกระทบทั้งต่อประชาชน แรงงานในพื้นที่ หรือนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศ ซึ่งภายหลังเหตุการณ์ทำให้มีบุคคล กลุ่มคน องค์กร ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมมากมายจากทั้งในประเทศและต่างประเทศหลั่งไหลกันเข้าไปในพื้นที่ประสบภัย เพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ แก้ไขฟื้นฟู เยียวยาให้กับผู้ประสบภัย โดยทำงานร่วมกันอย่างสามัคคี ไม่มีกำแพงของความหลากหลายทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ เข้ามาเป็นอุปสรรคหรืออคติขวางกั้นการดำเนินการ ทุกภาคส่วนพร้อมร่วมใจกันช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ หยิบยื่นน้ำใจให้แก่กันอย่างไม่เลือกปฏิบัติบนพื้นฐานของความเท่าเทียมจนเกิดเป็นคุณค่าความงามร่วมกันในสังคม การบริจาค การแบ่งปันกัน ทำให้เกิดการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ตามธรรมชาติ นำไปสู่การเกิดการสังคมสงเคราะห์ งานบริการทางสังคมและสวัสดิการทางสังคมที่มาจากภาคประชาชนในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น อาสาสมัครซ่อม สร้าง ปรับปรุง อาคารบ้านเรือน และพื้นที่เสียหาย

การบริการทางการแพทย์ ล่ามแปลภาษา หน่วยกู้ภัย ฯลฯ จากเหตุการณ์นี้ถือเป็นจุดกำเนิดการสร้างและพัฒนาเป็นเครือข่ายจิตอาสาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในหลายรูปแบบ และภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขช่วยเหลือ บรรเทา ฟื้นฟู เยียวยา และแผนป้องกัน รวมถึงการรับมือกับภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นในอนาคต พิจารณาถึงองค์การสาธารณประโยชน์หรืองานด้านอาสาสมัคร เป็นงานที่สร้างให้เกิดผลประโยชน์และการพัฒนาให้กับสังคมไทยมาอย่างยาวนานถึงปัจจุบัน (U-sha & Lertsatienchai, 2018; Volunteer Spirit Network, 2016; Busapathumrong, 2012; Country Report to IAVE – Kingdom of Thailand, 2018; Rattanamuk, 2011)

ฉะนั้นในการศึกษาพัฒนาการของจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทยในครั้งนี้ จึงนำเสนอผ่านวิธีการเล่าเรื่องพัฒนาการจากการนำเหตุการณ์หลายหลายมิติในประวัติศาสตร์ ปรากฏการณ์ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จากมูลเหตุที่หลากหลายมาเชื่อมโยงและสอดผสานสู่การก่อเกิดจิตอาสา การรวบรวมข้อมูลไม่ยึดติดแบบแผนที่ตายตัว แต่จะศึกษาถึงองค์ประกอบที่มารวมกัน หรือนำไปสู่เส้นทางการก่อเกิดและพัฒนาการของจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทย (Vinijakul, 2016) โดยได้ทำการแบ่งช่วงเวลาการศึกษาเป็น 5 ช่วง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2436 - 2488 “ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลง”

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2489 - 2519 “ช่วงเวลาแห่งการพัฒนาประเทศ”

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2520 - 2539 “ช่วงเวลาแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ”

ช่วงที่ 4 พ.ศ. 2540 - 2559 “ช่วงเวลาแห่งการเผชิญหน้ากับวิกฤต”

ช่วงที่ 5 พ.ศ. 2560 - ปัจจุบัน “ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่อนาคต”

ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2436-2488 “ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลง”

เหตุการณ์สำคัญหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้มี 3 ประเด็นใหญ่ คือ การเปลี่ยนแปลงรัชสมัย การปฏิรูปประเทศ และสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงทำให้อาสาสมัครจากผู้มีจิตอาสาที่เกิดขึ้นในช่วงที่ 1 นี้เป็นงานด้านอาสาสมัครที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากวิกฤตการณ์ภายนอกในระดับสากลและภายในประเทศ ได้แก่ ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2436 บทบาทของกลุ่มสตรีอาสาสมัครที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์ที่มีบทบาทหน้าในการเป็นอาสาสมัครปฏิบัติการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบในช่วงเวลาที่ประเทศมีความขัดแย้งกับฝรั่งเศส ในนาม “ข้อพิพาทไทย-ฝรั่งเศส” โดยในขณะนั้นประเทศไทยยังมิได้มีการจัดการด้านการแพทย์ เป็นผลพวงให้มิได้มีการจัดการด้านการรักษาพยาบาลให้กับกลุ่มของทหารผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ จึงเกิดกลุ่มสตรีอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือทหารไทย โดยรัชกาลที่ 5 ทรงมีกระแสครั้งนั้นว่า “เป็นความคิดอันดีตามแบบอย่างประเทศที่เจริญแล้ว” นอกจากนี้ท่านยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้ง “สภาอนุโลมแดง” ขึ้น และได้ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์สนับสนุน ปัจจุบันสภาอนุโลมแดง คือ สภากาชาดไทย (Yodpetch, 1991; U-sha & Lertsatienchai, 2018; Country Report to IAVE – Kingdom of Thailand, 2018)

ในช่วงเวลาการเกิดสภาอนุโลมแดงที่มาจากบทบาทของสตรี หากพิจารณาถึงความสอดคล้องกับการจัดช่วงยุค (Generation) ช่วงที่ 1 จัดอยู่ในช่วง Silent Generation เป็นยุคที่สตรีเริ่มมีบทบาทในการออกมาทำงานนอกบ้าน (Thai Health Project, 2016) รวมถึงความเชื่อมโยงในมิติเศรษฐกิจที่เป็นแบบทุนนิยมของฟากฝั่งของโลกตะวันออก เป็นช่วงเวลายุคหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม จึงทำให้เห็นภาพของสตรีที่เริ่มออกมามีบทบาทและตัวตนในสังคมมากขึ้น จากการเริ่มออกมาทำงานภายนอกแทนการดูแลเรื่องครัวเรือนอยู่กับบ้านดังเช่นที่ผ่านมาในอดีต

(Robkamdee, 2016)

จากบทบาทของสตรีที่เปลี่ยนแปลงไปยังมีประวัติศาสตร์เรื่องอาสามัครในช่วงยุคการค้าอาณานิคมที่อยู่ในรูปของสถาบันทางศาสนา เช่น อาสามัครมิชชันนารี (missionary) ของสถาบันคริสตจักร เพื่อเผยแพร่คำประกาศของศาสนาคริสต์และการแพทย์ ซึ่งหนึ่งในอาสามัครผู้ที่มีคุณูปการต่อการแพทย์ การสาธารณสุข และด้านการพิมพ์ของประเทศไทยอย่างมากคือ ดร.แดน บีช แบรดลีย์ หรือคุณหมอบรัดเลย์ โดยท่านได้อุทิศแรงกายแรงใจทุ่มเททำงานด้านการแพทย์แก่ประเทศไทยมาแต่ครั้งรัชสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชสมัยรัชกาลที่ 5 (Pongudom, 2010; Country Report to IAVE – Kingdom of Thailand, 2018)

นอกจากนี้ยังมีความน่าสนใจของงานอาสามัครที่เกิดจากความหลากหลายของชาติพันธุ์ในประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2439 เริ่มมีชาวจีนอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาพำนักในประเทศไทยเป็นการถาวร เพราะไทยมีภูมิประเทศติดกับทะเลจีนใต้ (South China Sea) โดยจังหวัดที่อยู่ในพิกัดเป้าหมายที่สามารถเดินทางได้โดยเรือสำเภา ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ อุตรดิตถ์ กรุงเทพมหานคร สุพรรณบุรี ภูเก็ต เป็นต้น และเมื่อเข้ามาพำนักอยู่ในประเทศแล้ว ด้วยความสามัคคี การรวมกลุ่ม และความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาพุทธนิกายมหายานของชาวจีน จึงเกิดการรวมกลุ่มสกุล (แซ่) เดียวกัน และในปี พ.ศ. 2542 จัดตั้งเป็นสมาคมและมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง มีเป้าประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ประสบทุกข์ ผู้ยากไร้ โดยไม่แบ่งเชื้อชาติ (Country Report to IAVE – Kingdom of Thailand, 2018)

เหตุการณ์ที่สำคัญอีกประการคือ การเปลี่ยนแปลงรัชสมัยจากรัชกาลที่ 5 มาเป็นรัชกาลที่ 6 ซึ่งในรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 นี้เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องจิตอาสา 2 เรื่อง คือ 1) การเกิดขึ้นของกิจกรรมลูกเสือ จากพระราชดำริของรัชกาลที่ 6 ซึ่งบทบาทของกลุ่มกิจกรรมลูกเสือมีส่วนในการช่วย

เหลือปกป้องบ้านเมือง บริการชุมชน และการพัฒนาให้กับชุมชน 2) ช่วงปี พ.ศ. 2482 ได้เกิดกลุ่มจิตอาสาปัญญาชนในนาม “เสรีไทย” ทำหน้าที่ในการเป็นอาสามัครรับใช้ประเทศชาติต่อต้านญี่ปุ่น และมีจุดมุ่งหมายเพื่อการปกป้องประเทศในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งสมาชิกของกลุ่มที่มีชื่อเสียงและจัดตั้งมูลนิธิบูรณะชนบท ในกาลต่อมาก็คือ ศาสตราจารย์ พันตรี ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในขณะนั้นมีฐานะเป็นกลุ่มเยาวชนไทยที่ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ และท่านเป็นผู้ซึ่งอุทิศตนในการเป็นอาสามัครเยาวชนและพัฒนาเป็นผู้นำเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยในเหตุการณ์ที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ แผนปฏิบัติการลับในการช่วยเหลือประเทศไทย มีการกำหนดจุดยุทธศาสตร์ เพื่อทำการกระโดดร่มลงตามจุดที่กำหนด แต่สถานการณ์พลิกผันเกิดการพลาดเป้าหมาย จึงทำให้ท่านถูกจับกุมเป็นเชลย และในขณะที่ท่านเป็นเชลย ได้มีกลุ่มชาวบ้านมอบความเมตตา กรณา เกื้อกูลต่อท่าน และหลังเหตุการณ์ท่านจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบแทนคุณชาวบ้าน ด้วยการจัดตั้งมูลนิธิบูรณะชนบท เพื่อมุ่งมั่นพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ที่อยู่ในชนบท ถิ่นทุรกันดารของประเทศไทย (U-sha & Lertsatienchai, 2018; Country Report to IAVE – Kingdom of Thailand, 2018) สรุปช่วงที่ 1 สะท้อนถึงจุดร่วมของคุณลักษณะ ความคิด การแสดงออก ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงการที่ผู้มีจิตอาสาใช้ทุนมนุษย์ที่มีอยู่ ประกอบกับการมีแรงจูงใจในการบริการสาธารณะที่อยู่ในจิตสำนึก โดยแปลงไปสู่การพัฒนาเป็นผู้นำทางการเปลี่ยนแปลง จุดที่สังเกตได้ชัดคือ แม้ว่าผู้กระทำการที่มีจิตอาสาอยู่ในจิตสำนึกจะตกอยู่ภายใต้ภาวะการณ์ใด มีเงื่อนไขของสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ตกอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่ไม่เอื้ออำนวย แต่ผู้กระทำการนั้นสามารถลุกขึ้นมาทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ด้วยเจตจำนงค์ที่อยากช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ตามความสามารถที่ตนมี จนเกิดเป็นผลลัพธ์ที่ดีต่อผู้ประสบปัญหาหรือสาธารณประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์หรือสังคม

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2489 - 2519 “ช่วงเวลาแห่งการพัฒนาประเทศ”

ช่วงเวลาแห่งการพัฒนาประเทศ การเปลี่ยนแปลงรัชสมัย และการมีเข้ามามีตัวตนหรือบทบาทของปัญญาชน การก่อกำเนิดงานอาสาสมัครของผู้มีจิตอาสาช่วงเวลานี้ ได้แก่ งานที่เกิดจากภัยพิบัติ งานด้านสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์ ด้านสาธารณสุข อาสาสมัครรูปแบบใหม่ที่เกิดจากภาคประชาสังคมรวมถึงปัญญาชน เกิดจากองค์กรระดับโลกให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัย

เหตุการณ์ที่สำคัญอย่างยิ่งของช่วงที่ 2 ได้แก่ ปี พ.ศ. 2489 เกิดการเปลี่ยนแปลงรัชสมัยจากรัชกาลที่ 8 สู่รัชสมัยของรัชกาลที่ 9 และท่านทรงประกาศพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” การกระทำที่เกิดประโยชน์สุขต่อผู้อื่นสะท้อนให้เห็นถึงการมีจิตอาสาของพระองค์ท่าน กระทำสิ่งใดอย่างมีคุณธรรมเพื่อให้สามารถช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ภัยที่ประสบอยู่ (Thammajitto, 2018) และสามารถสร้างให้เกิดความเข้มแข็งของประชาชน เพื่อลดการพึ่งพาผู้อื่น ซึ่งสะท้อนได้จากโครงการในพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับด้านการแพทย์และการสาธารณสุขของประเทศ เช่น โครงการในปี พ.ศ. 2510 โครงการแพทย์หลวงเคลื่อนที่พระราชทาน เพื่อช่วยเหลือให้การรักษแก่ประชาชนในพื้นที่ห่างไกล และ พ.ศ. 2512 โครงการหน่วยแพทย์พระราชทาน หน่วยทันตกรรมเคลื่อนที่พระราชทาน (Tnews, 2017)

จากนั้นในปี พ.ศ. 2505 ประเทศไทยได้พบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติครั้งยิ่งใหญ่จากพายุโซนร้อนแอเรียตเข้าที่แหลมตะลุมพุก จังหวัดนครศรีธรรมราช และส่งผลกระทบไปอีก 12 จังหวัดในภาคใต้ ทำให้เกิดความเสียหายทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน รวมถึงบ้านเรือนและสถานที่สาธารณะถูกพายุพัดเสียหาย เช่น โรงเรียนกว่า 12 แห่ง ทำให้นักเรียนไม่มีที่เรียน และด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ท่านทรงพระราชทานความช่วยเหลือด้านปัจจัย 4 ไปยังพื้นที่ และท่านยังทรงพระกรุณาทรงดนตรีผ่านสถานีวิทยุ อ.ส. เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ พสกนิกรร่วมบริจาค

ในครานั้นได้รับเงินบริจาคประมาณ 11 ล้านบาท รวมถึงสิ่งของ และกำลังร่างกายของอาสาสมัครต่างๆ ในการเข้าช่วยเหลือผู้ประสบภัย และเงินบริจาคในคราวนี้เป็นผลให้เกิดงานด้านสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ และมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ (Rajaprajanugron Foundation Under The Royal Patronage, 2019) รวมถึงงานด้านสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์ด้านสาธารณสุขที่สำคัญคือ หน่วยงานแพทย์เคลื่อนที่อาสาสมัครพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี (อาสาสมัคร พอ.สว.) ซึ่งถือกำเนิดในปี พ.ศ. 2512 จากพระราชกระแสรับสั่งของสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ให้ความช่วยเหลือต่อราษฎรด้านการแพทย์ในพื้นที่ห่างไกลถิ่นทุรกันดาร ที่ไม่สามารถเข้าถึงการรักษาทางการแพทย์ได้ (The Princess Mother's Medical Volunteer Foundation, 2019)

พิจารณาถึงความสอดคล้องกับบริบทของการจัดช่วงยุค (Generation) ช่วงที่ 2 นี้จะครอบคลุมถึง 2 ยุค ได้แก่ Baby Boomer (ผู้ที่เกิดปี พ.ศ. 2489 - 2503) และ Gen X (ผู้ที่เกิดปี พ.ศ. 2504 - 2524) ซึ่งเป็นยุคที่มีอัตราการเกิดอย่างรวดเร็ว เช่น Gen X คือ “ประชากรรุ่นเกิดล้าน” (Million birth cohort) ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์เป็นดัง “คลื่นสึนามิทางประชากร” (Population Tsunami) ส่งผลเป็นปรากฏการณ์สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) ที่ประชากรในยุคนั้นเติบโตเป็นผู้สูงอายุในปัจจุบันและมีอัตราเร่งสูง (Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 2015) และลักษณะเด่นทางพฤติกรรมศาสตร์ของประชากรช่วงยุค Baby Boomer คือ ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี ักดีต่อองค์กร ต้องการร่วมงานกับบริษัทที่มั่นคง มีความอดทน (Kittisuksathit, 2014) ส่วน Gen X

คือ ใช้ชีวิตอย่างสมดุล มีจิตอาสา ให้ความสำคัญกับการเป็นอาสาสมัครมากกว่าความเป็นพลเมือง ชอบท้าทาย เรียนรู้สิ่งใหม่เสมอ (Thai Health Project, 2016) ซึ่งสะท้อนและเชื่อมโยงได้จากการเกิดองค์กรประชาสังคมในลักษณะที่ต่างไปจากเดิม โดยใช้บัณฑิตเป็นฐาน (graduate based) ด้านการพัฒนา ได้แก่ โครงการบัณฑิตอาสา และการก่อตั้งหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยศาสตราจารย์ ดร. ปวย อึ้งภากรณ์ มีเป้าประสงค์ในการศึกษาเรียนรู้พัฒนาจากพื้นที่จริง เพื่อร่วมแก้ปัญหาให้กับประชาชนในถิ่นทุรกันดาร (U-sha & Lertsatienchai, 2018)

จุดหักเหในการพัฒนาด้านจิตอาสา จากผลพวงของการเกิดเหตุการณ์ต่อสู้เชิงอุดมการณ์ประชาธิปไตยของนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชน ในวันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ส่งผลให้รัฐบาลในขณะนั้นเกิดความกังวลใจต่อการรวมตัวกันขององค์กรในการพัฒนาสังคม ทำให้ปี พ.ศ. 2519 องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ชบเซาหลง แต่ในปี พ.ศ. 2518 ได้เกิดองค์การพัฒนาเอกชนสากลคือ ข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ หรือ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) ในประเทศไทย จุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน จึงทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนในไทยผันตัวไปด้านนี้แทน (U-sha & Lertsatienchai, 2018)

สรุปจากมูลเหตุและปรากฏการณ์ที่กล่าวมาในเบื้องต้นของช่วงที่ 2 นี้ สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของจิตอาสา กับทุนทางสังคม ในมิติของทุนทางสถาบัน พระมหากษัตริย์กับประชาชนที่มีการผสมผสานและเชื่อมโยงระหว่างกันจนเกิดงานด้านสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์ รวมถึงการแสดงออกของปัจเจกชนในฐานะผู้กระทำการ (Agency) ใช้ทุนมนุษย์ของตนสร้างงานจิตอาสาในการพัฒนาประเทศตามศักยภาพ

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2520 - 2539 “ช่วงเวลาแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ”

ช่วงเวลาแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐส่งเสริม

ประชาสังคม ในช่วงที่ 3 นี้ อยู่ในช่วงการพัฒนาเศรษฐกิจตามอุดมการณ์แนวคิดเสรีนิยมใหม่ ตรงกับการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 - 7 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 - 2539 เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เกิดเสถียรภาพและความสมดุล กระจายการพัฒนาสู่อาสาพัฒนาและสร้างงานพื้นที่ชนบท รวมถึงการแก้ปัญหาความยากจน (Office of the National Economic and Social Development Board, 2017) มุ่งหวังเป็น “เสือตัวที่ 5 แห่งเอเชีย” แต่ในปี พ.ศ. 2523 ปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้ 1) การเร่งพัฒนาเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด เริ่มส่อเค้าของการเกิดปัญหา เช่น การขาดดุลทางการค้า ด้านสังคมปัญหาด้านปากท้องของประชาชน ด้านสิ่งแวดล้อมที่สูญเสียไปจากการเร่งพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรม 2) ภาครัฐให้การส่งเสริมภาคประชาสังคม เพื่อลดการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ช่วงท้ายของสงครามเย็น ทำให้นักศึกษากลับมามีบทบาทในรูปแบบขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่มุ่งเน้นไปในส่วนของการพัฒนากลุ่มเด็ก สตรี ผู้ขาดโอกาสในสังคม (U-sha & Lertsatienchai, 2018)

พิจารณาความสอดคล้องกับบริบทของการจัดช่วงยุค คือ Gen Y (ผู้เกิดปี พ.ศ. 2525 - 2548) เป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์แนวคิดเสรีนิยมใหม่ ส่งผลต่อลักษณะทางพฤติกรรมที่โดดเด่น ด้านการใช้เทคโนโลยี มีความคิดสร้างสรรค์ ชอบความท้าทาย มีความเชื่อมั่นในตนเอง ชอบความรวดเร็ว (Thai Health Project, 2016) และพลังขับเคลื่อน สร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในหลายด้าน ที่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคม เช่น โครงการก้าวคนละก้าว สร้างปรากฏการณ์ให้เกิดการปลุกกระแสต่อจิตอาสาในหลากหลายรูปแบบเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม

ช่วงที่ 4 พ.ศ. 2540 - 2559 “ช่วงเวลาแห่งการเผชิญหน้ากับวิกฤต” และ ช่วงที่ 5 พ.ศ. 2560 - ปัจจุบัน “ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่อนาคต”

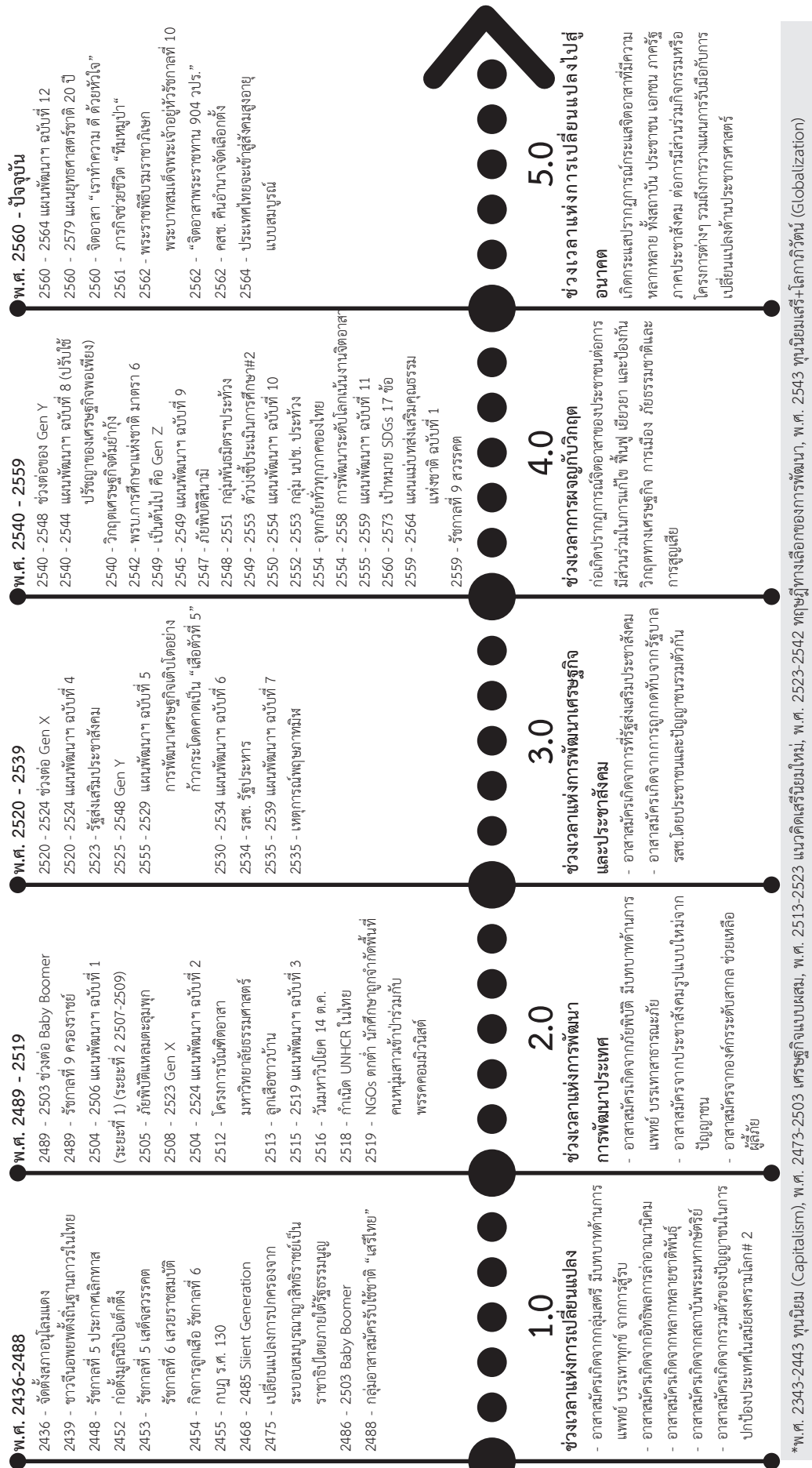
เหตุการณ์และปรากฏการณ์ใน 2 ช่วงนี้มีความต่อเนื่องส่งผลถึงปัจจุบันนำเสนอเป็นมติดังนี้

มิติเศรษฐกิจ จากการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจนเดินทางมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ซึ่งได้เกิดเหตุการณ์สำคัญวิกฤตเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดผลกระทบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2540 “วิกฤตต้มยำกุ้ง” ส่งผลให้เกิดการปรับแผนโดยให้ความสำคัญกับมิติในการให้คนเป็นศูนย์พัฒนา ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อฟื้นฟูให้ประเทศและประชาชนกลับมาเข้มแข็ง พึ่งตนเอง มีภูมิคุ้มกัน (Phantasen, 2007) และได้ยึดแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาจนถึง ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) (Office of the National Economic and Social Development Board, 2017) เน้นการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ใช้ทุนทางสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน และทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เป็นฐานในการขับเคลื่อนและพัฒนา (Office of Social Development and Quality of Life, 2005)

มิติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีเหตุการณ์และปรากฏการณ์ที่ทำให้เกิดงานด้านจิตอาสาที่แสดงถึงพลังอันยิ่งใหญ่ และความเกื้อกูลรวมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชนไทย เช่น ในปี พ.ศ. 2547 ได้เกิดภัยพิบัติสึนามิ ที่สร้างความสูญเสียและความเสียหายอย่างใหญ่หลวงจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ ถือเป็นจุดกำเนิดของกระแสคำว่า “จิตอาสา” มีการนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมและแพร่หลายมาถึงปัจจุบัน และภัยที่ยิ่งใหญ่ไม่ต่างจากสึนามิ เกิดขึ้นในปี พ.ศ.

2554 อุทกภัยครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่วทุกภาคของไทย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นจิตอาสาที่มีอย่างมากมายของคนไทย มีน้ำใจไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล และในปี พ.ศ. 2561 ภารกิจช่วยชีวิต “ทีมหมูป่าติดถ้ำหลวง” ทำให้เกิดความช่วยเหลือจากระดับสากล ชาวต่างชาติที่ร่วมใจเข้ามาคลี่คลายสถานการณ์อย่างสามัคคี จนกลายเป็นปรากฏการณ์ความช่วยเหลือทางสังคมที่ยิ่งใหญ่

มิติสังคม ปี พ.ศ. 2559 เกิดการสูญเสียอันยิ่งใหญ่และเป็นเวลาอันโศกเศร้าของคนไทย จากการสวรรคตของรัชกาลที่ 9 และได้เกิดการรวมพลังจิตอาสาอันยิ่งใหญ่อาสาทำความดีในส่วนที่ตนพึงทำได้ อย่างสมัครใจและเต็มใจ โดยไม่ต้องร้องขอ เกิดเป็นปรากฏการณ์การทำความดีและเสียสละ สามัคคี มีน้ำใจต่อกัน เป็นผลให้เกิดเป็นโครงการอย่างเป็นรูปธรรม ในปี พ.ศ. 2560 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานจิตอาสา “เราทำความดีด้วยหัวใจ” อาสาสมัครในการจัดการอำนวยความสะดวกจัดการด้านกระบวนการให้กับประชาชนที่มาร่วมถวายความอาลัย และในปี พ.ศ. 2562 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทาน “จิตอาสาพระราชทาน 904 วปร.” ให้พสกนิกรชาวไทยผู้มีจิตอาสาได้ร่วมกันทำความดีเสียสละตนเอง เพื่อสร้างสาธารณประโยชน์ และภาคประชาชนรับดำเนินนโยบายจิตอาสา เพื่อการสร้างจิตสำนึกสืบไป สรุปดังนี้

รูปที่ 1 พัฒนาการจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทย

ที่มา: ประมวลผลการทบทวนวรรณกรรม ดัดแปลงมาจาก U-sha & Lertsatienchai (2018), Volunteer Spirit Network (2016), Thai Health Project (2016), Busapathumrong (2012), Pongudom (2010), Wongpinpech (2011), Office of the National Economic and Social Development Board (2017), Country Report to IAVE – Kingdom of Thailand (2018), Robkamdee, (2016), Rattanamak (2011)

ตารางที่ 1 สังเคราะห์รากฐานคติการกำเนิดงานจิตอาสา

งานจิตอาสาจาก ฐานคติ	สถา อนุโลมแดง	มิชชัน นารี	มูลนิธิ ป่อเต็กตึ้ง	ลูกเสือ/ลูกเสือชาวบ้าน/พอ.สว./ จิตอาสาพระราชทาน 904 วปร.	เสรี ไทย	ภัย พิบัติ	บัณฑิต อาสา
สถาบันศาสนา		✓	✓				
สถาบันกษัตริย์	✓			✓		✓	
ประชาสังคม	✓		✓			✓	
ปรัชญา/อุดมการณ์		✓	✓				✓
วัฒนธรรม			✓				
ภาวะการณ์	✓	✓		✓	✓	✓	
ระดับปัจเจก	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ที่มา: ประมวลจากทบทวนวรรณกรรม

สรุปผล

จากตารางสังเคราะห์รากฐานคติการกำเนิดงานจิตอาสาพบข้อสังเกตที่น่าสนใจต่อการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงจุดแข็งและจุดอ่อนของจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทย ดังนี้

1. มิติองค์ประกอบของแนวคิดทุนทางสังคม ในการเชื่อมโยงกับแนวคิดจิตอาสาพบว่า มีจุดร่วมของคุณลักษณะ ความคิด การแสดงออกถึงการเป็นผู้มีจิตอาสาโดยใช้ทุนมนุษย์ที่มีอยู่ในระดับปัจเจกรวมถึงบริบทของประเทศไทยที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับทุนทางสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการศึกษา ซึ่งทุนที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบของแนวคิดทุนทางสังคม และยังสะท้อนให้เห็นถึงจุดแข็งของจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทยที่ทุนทางสถาบันมีสัมพันธ์ต่อกันและฝังรากลึกอยู่ในวิถีความเป็นไทย

2. มิติด้านการปฏิสัมพันธ์ ในลักษณะแนวคิดและแนวราบ จากตารางพบว่า ฐานคติกำเนิดงานจิตอาสา เกิดจากทุนทางสถาบันศาสนาและสถาบันกษัตริย์ เป็นในลักษณะของปฏิสัมพันธ์ในแนวดิ่ง โดยหน่วยงานภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุน ส่งเสริมผลักดันงานด้านอาสาสมัคร ในลักษณะงานจิตอาสาอยู่รูปแบบของข้อกำหนด การทำงานเชิงกลยุทธ์ หรือนโยบายมีมติคุณธรรมจริยธรรม เช่น ด้านการศึกษาอยู่ในกรอบตัวบ่งชี้มาตรฐานการศึกษา เป็นต้น ซึ่ง

ในมิตินี้มีทั้งความเป็นจุดแข็งและจุดอ่อนในตัวคือ หากเกิดจากปฏิสัมพันธ์ในแนวดิ่งนั้นควรให้ความสำคัญในเรื่องของการครอบงำที่อาจนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำของ“ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์” ซึ่งนำสัญลักษณ์ด้านบวก เช่น การแสดงความมีน้ำใจ การเคารพรักษาศรีทศของสมาชิกในชุมชนกับหน่วยงานราชการในท้องถิ่นอาจนำมาซึ่งการครอบงำในเชิงปฏิบัติการได้ (Bourdieu, 1977) ส่วนปฏิสัมพันธ์ในแนวราบ จากทุนมนุษย์ ได้แก่ ภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคม มีการดำเนินงานด้านจิตอาสาที่มีความต่อเนื่องและชัดเจน เช่น เครือข่ายจิตอาสา มีสมาชิกทั้งในประเทศและต่างประเทศกว่า 30 กลุ่ม ปฏิบัติงานร่วมกับภาคประชาชนโดยตรง เป็นต้น เหล่านี้สะท้อนถึงการสร้างคุณค่า (Value) ของกลุ่มให้เกิดขึ้นระหว่างกันซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดแข็ง แต่จุดที่อาจกลายเป็นจุดอ่อนได้คือ เมื่อการขยายตัวของเครือข่ายจากระดับจุลภาคไปสู่มหภาคอาจเกิดการโน้มเอียงไปสู่การครอบงำด้านการบริหารจัดการเครือข่ายในลักษณะของการสร้างคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งอาจทำให้คุณค่า (Value) ของชุมชนเลือนหายไป โดยจุดอ่อนทั้ง 2 ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งในมิติ“ทุนมนุษย์” ควรมีการเสริมสร้างความรู้ หรือทักษะที่จะเสริมสร้างให้ จิตอาสา รู้เท่าทันไม่ตกอยู่ใต้การครอบงำทางอำนาจ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากพัฒนาการจิตอาสาตามบริบทของประเทศไทยที่กล่าวมาสะท้อนถึงแนวโน้มหรือทิศทางการสร้างจิตอาสาจากพลังของประชาชนหรือทุนมนุษย์ เพราะจิตอาสา คือ พลังสำคัญทั้งการเป็น “พลังผลักดัน (impulsion power)” นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็น “พลังแนวราบ (horizontal power)” ในการอาสาเข้าทำงานโดยไม่ต้องรอขั้นตอนหรือกระบวนการในการสั่งการ ด้วยพลังนี้จะเป็นหัวใจสำคัญในการมีส่วนร่วมพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศจากภาคประชาชนอย่างแท้จริง

ดังนั้นภาครัฐควรส่งเสริมในมิติการสร้าง ความเข้มแข็งด้านทุนมนุษย์ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมการเสริมทักษะ (Skill) ในด้านการปฏิบัติการ (Operation) และการบริหารจัดการ (Management) ในรูปแบบ “ก่อน-ขณะ-หลัง” เกิดเหตุ (Before – While – After: BWA) เนื่องจากการ

กำเนิดจิตอาสาหลายครั้งเกิดจากภาวะการณ์หรือสถานการณ์ที่มีความเฉพาะหน้าหรือฉุกเฉิน จึงเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งในการเข้าช่วยเหลือของจิตอาสาในภาวะการณ์ต่างๆ มีความหลากหลายทั้งผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่มีจิตอาสาแต่อาจจะขาดทักษะหรือประสบการณ์ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนได้จากเหตุการณ์ช่วยชีวิต “ทีมหมูป่าติดถ้ำหลวง” มีการหลั่งไหลทั้งผู้ที่มีความชำนาญการในด้านต่างๆ และผู้ที่มีจิตอาสาด้านร่างกายเข้าในพื้นที่ ดังนั้นจึงต้องเกิดการบริหารจัดการการเข้าช่วยเหลือ การวางกำลังคนและงานให้เหมาะสมกับแต่ละคนหรือกลุ่ม โดยทำให้งานต่างๆ กระจายการทำงานได้อย่างเหมาะสม ฉะนั้นการอบรมหรือเพิ่มทักษะให้กับจิตอาสาจึงเปรียบเสมือนการเตรียมความพร้อมรับมือก่อนภัยต่างๆ จะเกิดขึ้น และสร้างความเข้มแข็งและรู้เท่าทันการเข้ามาครอบงำในการทำงานจากผู้มีอำนาจที่อาจเกิดขึ้นได้

References

- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Busapathumrong, P. (2012). Disaster Management: Philosophy, Benefits and Applications. *The Royal Institute Journal*, 37, 48-73. [in Thai]
- Champathes-Rodsutti, M. (2007, June 1). What is Volunteering? *Prachachat Business Newspaper*, p. 38. [in Thai]
- Country Report to IAVE–Kingdom of Thailand. (2018). *Volunteer work in Thailand. International Association for Volunteer Effort*. Bangkok: Country Report to IAVE. [in Thai]
- Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (2015). *Million Birth Cohort*. Retrieved April 30, 2019, from <http://www.popterms.mahidol.ac.th/Popterms/showmeanTH.php?id=m00366&keyword=Million%20birth%20cohort> [in Thai]
- Kittisuksathit, S. (2014). *Project to Monitor the Situation of Working People in Thailand 2012-2014*. Bangkok: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. [in Thai]
- Office of Social Development and Quality of Life. (2005). *Public Social Capital: Office of the National Economic and Social Development Board*. Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Board. [in Thai]

- Office of Social Development and Quality of Life. (2005). *Social Capital Citizens Edition: Office of the National Economic and Social Development Board*. Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Board. [in Thai]
- Office of the National Economic and Social Development Board. (2017). *National Economic and Social Development Plan No. 1-12. Office of the National Economic and Social Development Council*. Retrieved April 25, 2019, from https://www.nesdb.go.th/main.php?filename=develop_issue
- Phantasen, A. (2007). *Application of the Sufficiency Economy Initiative to Small and Medium Sized Industries*. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF). [in Thai]
- Pongudom, P. (2010). *The Transmission of Western Learning into Thai Society: A Study of the Role of Protestant Missionaries*. Master of Arts, Chulalongkorn University. [in Thai]
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rajaprajanugron Foundation Under The Royal Patronage. (2019). *History of the Rajaprajanugron Foundation in the Royal Patronage*. Retrieved March 30, 2019, from <http://www.rajk.org/demo/index.php/page/detail/6> [in Thai]
- Rattanamuk, S. (2011). *Going Back to the Future, Volunteering in the Thai Society* (Seminar Report). Faculty of Liberal Arts, Thammasat University. Bangkok: Office of Graduate Studies Thammasat University. [in Thai]
- Robkamdee, V. (2016). *Handout Philosophy of Sufficiency Economy and Social and Community Development*. Retrieved August 25, 2019, from https://www.slideserve.com/Gabriel/presentation_170381 [in Thai]
- Royal Office. (2019). *Volunteering We Do Good with the Heart*. Retrieved August 25, 2019, from [https://www.royaloffice.th/Volunteer/Things to know](https://www.royaloffice.th/Volunteer/Things%20to%20know). [in Thai]
- Thai Health Project. (2016). *Get to Know People of Different Generations Generation*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. [in Thai]
- Thammajitto. (2018). *Volunteerism and Sustainable Development*. Retrieved March 30, 2019, from https://www.watprayoon.com/main.php?url=book_view&id=103&cat=E [in Thai]
- The Princess Mother's Medical Volunteer Foundation. (2019). *History of Foundation Arsa Somdet Phra Srinakharin Informed the Royal Doctor*. Retrieved March 30, 2019, from <http://www.pmmv.or.th/LinkContext/Annal.htm> [in Thai]
- The Royal Institute Dictionary. (2011). *The Meaning of Volunteer Spirit*. Retrieved August 25, 2019, from <http://www.royin.go.th/dictionary/index.php> [in Thai]
- Tnews. (2017). *8 Royal Project of the 9th King of Thailand in Medicine and Public Health from the Royal Wishes for the Thai People to be Healthy and Strong*. Retrieved August 25, 2019, from <http://www.tnews.co.th/royal/364952/8> [in Thai]

- UN VOLUNTEERS. (2018). *Brochure: Volunteering for the Sustainable Development Goals*. Retrieved July 25, 2019, from <https://www.unv.org/sites/default/files/Volunteering%20for%20the%20SDGs.pdf>
- U-sha, K. & Lertsatienchai, P. (2018). *ASEAN Volunteer Knowledge: Volunteerism in ASEAN, Terrestrial and Continental: Thailand (Kingdom of Thailand)*. Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University. [in Thai]
- Vinijakul, T. (2016). *Read Critique Michelle Fougou* (2nd ed.). Bangkok: Siam Publishing House. [in Thai]
- Volunteer for Dad. (2016). *Royal Speech of His Majesty King Bhumibol Adulyadej*. Retrieved October 20, 2019, from <https://www.facebook.com/volunteersfordad/photos>
- Volunteer Spirit Network. (2016). *The Meaning of Volunteering or the Public Mind*. Retrieved October 1, 2019, from <http://www.volunteerspirit.org.s>
- Wasi, P. (2002). *The Way of the Human in the 21st Century: Toward a New World of Development*. Bangkok: Sodsri-Saritwong Foundation. [in Thai]
- Wisalo, P. (1970). *When Flowers Bloom in the Whole Land. The Office of Health Promotion Fund (SSO)* (1st ed.). Bangkok: Thai Cartoon Institute, Children Foundation. [in Thai]
- Wongpinpech, P. (2011). Factors Related to Volunteer Spirit of Undergraduate Students at King Mongkut's University of Technology North Bangkok. *The 2nd Kasetsart University International Conference on Education (KUICED)*, 26-27 January 2011, Bangkok: Kasetsart University.
- Yodpetch, S. (1991). *Research Report on Volunteers and Social Work Practice*. (Research Report). Bangkok: Thammasat University. [in Thai]

Name and Surname: Waraporn Lueangvilai

Highest Education: Studying in Doctor of Philosophy (Social Policy), Thammasat University

Affiliation: Thammasat University

Field of Expertise: Social Policy

Name and Surname: Sirinrat Kanchanakunjara

Highest Education: Doctor of Philosophy (Social Administration), Thammasat University

Affiliation: Faculty of Social Administration, Thammasat University

Field of Expertise: Social Administration, Criminology, Juvenile Delinquency and Family violence

Name and Surname: Pinkanok Wongpinpech

Highest Education: Doctor of Science (Applied Behavioral Science Research), Srinakharinwirot University

Affiliation: Faculty of Applied Arts, King Mongkut's University of Technology North Bangkok

Field of Expertise: Behavioral Science and Organizational Behavior